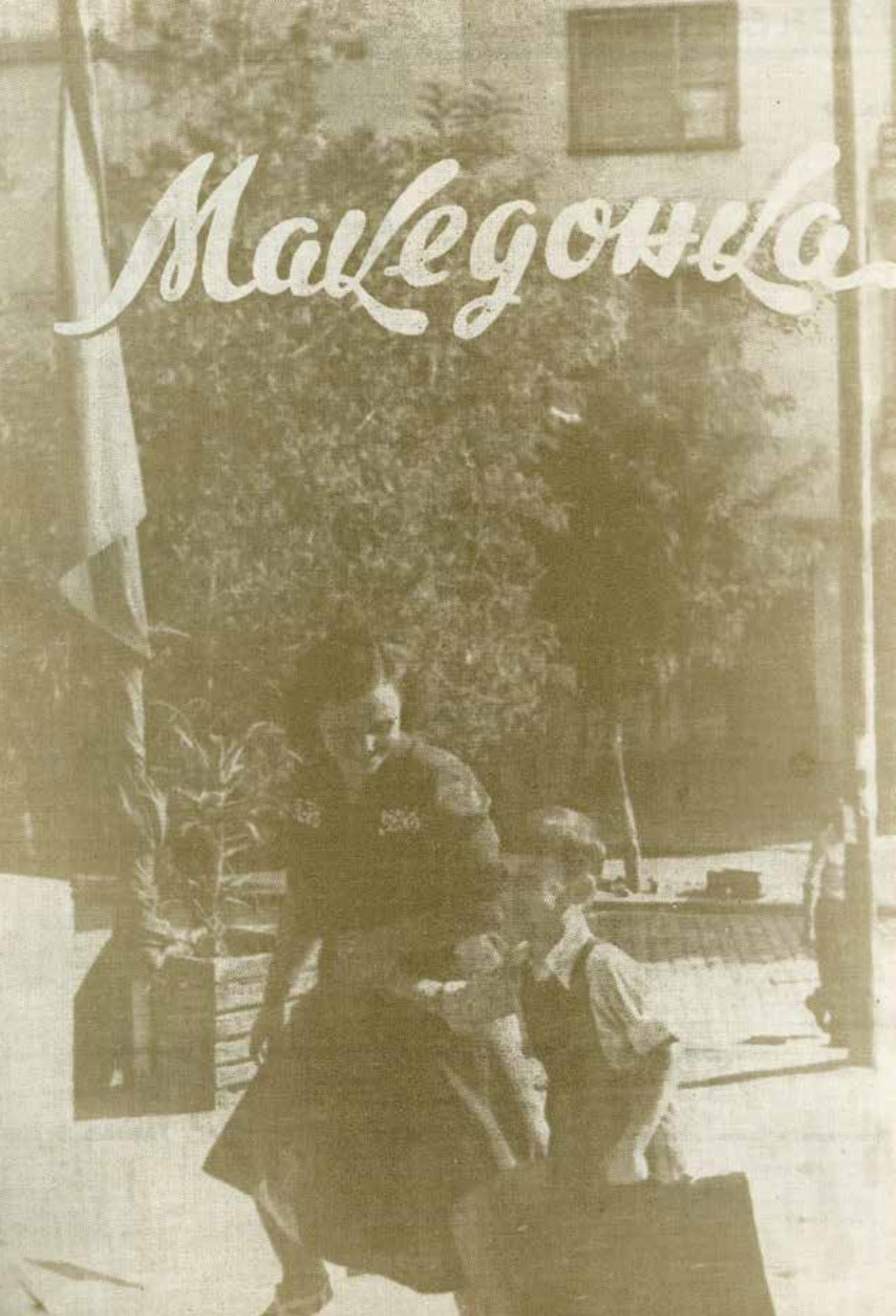

Malegonla

Дарко Леитнер-Стојанов

ОБРАЗОВНИ ПРОЦЕСИ

Писменоста и просветата во списанието „Македонка“ (1944–1952): Меѓу родова еманципација и политичка мобилизација

Вовед

„Мамо, Тито сака учени луѓе, писмени, да работаме ама да ни е светло пред очите“[1] – ѝ се обраќа на 30-годишната Борика нејзиниот малечок син за време на посетата на екипата на „Македонка“ во Штип, во зимата 1947 година. Реченицата е одраз како на разговорот во интимната атмосфера во домот на Борика, односно на новинарскиот наратив, така и на општиот дискурс во списанието. Формулацијата на цитираната реченица, припишана на детето, е секако интересна и повеќе нејзини елементи бараат одговори: како е направен изборот на зборови, зошто и во кој контекст е споменат Тито, во која мерка се истоветни или слични споменатите придавки („учени“/„писмени“), зошто светлото е употребено како метафора, дали зборовите се на детето или на авторката на текстот? Во целина, списанието „Македонка“ изобилува со десетици текстови посветени на писменоста и просветата во повоена социјалистичка Македонија. Практично, до пред крајот на списанието во 1952 година, речиси да не постои број што не содржи барем неколку текста што директно или индиректно се занимаваат со споменатата тематика.

1 Ксенија Гавриш, „’Бев неука жена, но се трудев и сега сум писмена. Ке учам и понатаму, а и на другите ке им помогнам‘, вели Борика Манаскова од Штип“, *Македонка*, год. 4, бр. 28 (февруари 1947), стр. 5.

Во овој случај, називот *̄просве̄та* го користиме во врска со текстовите во „Македонка“ што се занимаваат со процесот на описменување на возрасните, со наставниот процес во училиштата, со политичките одлуки и активности во полето на образованието, со искуствата од теренската работа, со текстови со научно-популарна содржина, со конкурси за упис во средни училишта и сл. Притоа, според функцијата, меѓу овие текстови разликуваме барем три главни типа: а. (условно кажано) програмски, б. известителни, и в. сугестивно-мотивирачки. Првите се најчесто обемни текстови преку кои се пренесуваат политички насоки за дејствување од врвот на партијата/државата, неретко содржат делови од реферати и говори од политичката елита и тие се често напишани од водечките лица на АФЖ за Македонија и се сместени на првата страница. Вторите се кратки или долги репортажи за настани од образовен карактер во Македонија (а, понекогаш и во Југославија), кои често ги пренесуваат искуствата од теренската работа на активистките на АФЖ или, пак, содржат квантитативни и квалитативни податоци за текот на образовните процеси. Третите се текстови што често споделуваат лични приказни и се полни со емоции, содржат голема доза сугестивност и понекогаш не е јасно во која мера содржат интервенции од редакцијата. Настрана од овие, се среќаваат и други типови на текстови, а често текстуалната содржина е дополнета и со визуелна содржина, т.е. со фотографии од настани со образовен карактер.

Написите што се занимаваат со просвета, впрочем како и речиси сите други, најчесто се напишани од активистки на АФЖ Македонија, меѓу кои и водачките на организацијата, а неретко и од други лица поврзани со КПМ. Меѓу редовните авторки и автори ги среќаваме: Нада Ачкоска, Ленче Арсова, Деса Миљовска, Вера Николова, Васка Дуганова, Кефсер Шукри, Киро Хаџи Василев и Лилјана Чаловска.

„Македонка“ излегува во мошне специфичен историски момент во Македонија. Се појавува во завршната фаза на Вто-

рата светска војна и излегува уште неколку години во едно постконфликтно општество, кое е во тек на изградба и во тек на радикална трансформација. Меѓу другото, тоа е време кога е донесена македонската азбука, кога излегуваат првите големи весници на македонски јазик, кога се организира настава на македонски јазик, кога се формираат низа образовни и научни институции што стануваат дел од темелите на современата македонска култура и државност.

Целта на овој текст е преку содржинска и дискурзивна анализа, во корелација со историскиот контекст, да одговори на две прашања: а. На кој начин „Македонка“ известува за просветните процеси во Македонија, и б. На кој начин „Македонка“ придонесува за нивниот развој? Значи, пристапот е двоен: од една страна стои „Македонка“ како набљудувач на општествените процеси, а од друга страна е „Македонка“ како нивни активен чинител. Над овие широки прашања, се наметнува и се отвора дискусија за една поконкретна дилема – каков е соодносот меѓу просветното и политичкото, односно меѓу концептите за еманципација и мобилизација?

1. „Македонка“ известува за просветните настани и процеси

Нарацијата за просветата низ страниците на „Македонка“ е тесно поврзана со неколку клучни поими, меѓу кои ги истакнуваме *еманципација* и *слобода*. За тоа сведочи и првата реченица во првиот број на списанието: „Македонската жена, како и жената на останалите народи на Југославија денес е полноправна граѓанка во нашата татковина демократска и федеративна Југославија. Тоа значи да она има право на еднакво учество во целокупниот државен, привреден, друштвен и културен жи-

вот“.[2] Идејата за еманципација на жените во Македонија, што е тука јасно искажана, останува да зрачи како водечки дискурс на списанието до крајот на неговото постоење. И, како што ќе видиме, редакцијата на „Македонка“ редовно посочува дека родовата еманципација, со сите нејзини аспекти (политички, економски, социјален, културен итн.) е директно зависна од просветата, односно од описменувањето и образувањето на жените. Оттука и клучното место што просветата го зазема во списанието.

Настани и процеси

Од почетокот, редакцијата на „Македонка“ вложува сериозни напори да ја држи својата растечка публика во тек со образовните процеси во земјата, преку редовни известувања за решенија, настани, курсеви, конкурси и искуства. Истовремено, нуди и рубрики за популарна наука, како и за практични совети за домаќинството и секојдневниот живот (за оваа тема види кај Коцевска во овој зборник).

Веќе во ноември 1944 година, првиот број на списанието известува за **наставата во училиштата**, односно за почетокот на новата учебна година во Македонија. Во еден долг текст, со малку вести, но со многубројни објаснувања на целите и карактерот на новото „народно“ училиште, Н. Ачкоска[3] им со-

2 Веселинка Малинска, „Нашиот пат“, год. 1, бр. 1 (ноември 1944), стр. 1.

3 Нада П. Ачкоска (р. 1913 во Прилеп), пред војната била студентка во Белград, а за време на војната работела во воспитна група во Битола и, воедно, по налог на МК на КПМ, формирала групи на приврзаници и давала логистичка помош на отпорот. Во 1944 година се приклучила на 7. Македонска бригада, сè до

општува на читателките дека во ослободените области (Крушевско, Велешко, Прилепско, Кавадаречко итн.) училиштата почнуваат со работа и дека имаат потреба од логистичка и материјална помош.[4] Неколку месеци подоцна, истата авторка пишува обемен текст за завршувањето на учебната година, каде што ги сумира постигнатите резултати на следниот начин:

> „Младината која по време на робството бараше повеке вистина и справедливост во училиштето собрана во својата антифашиска организација, ги вложи сите свои сили за да го надокнади изгубеното, да го прошири и продолбочи своето знание, трудејќи се истовремено да помогне на државата и на народното училиште во неговата воспитна и образователна работа. Таја младина со готовност се одзва на сите акции и со голема љубов ги изврши сите задачи кои се поставуеја пред неја. Таја го даде својот дел во обновуењето на земјата со работни дни: пошумуење, расчистуење на пруги, затрпуење на трапови и со културно просветна работа. Резултат на таја културно просветна работа се приредбите и вокалните концерти како и зидните весници, конференции и разни предаваньа одржани на војската".[5]

Од друга страна, авторката посочува и на некои проблеми и предизвици – материјални (недостаток на учебници, учители, згради, опрема и сл.), но и нематеријални. Имено, се дошло до заклучок дека дел од младината не ја разбрале целта на слободата и новото училиште, станале пречка во наставниот процес и создавале недоверба меѓу учениците и учителите, во смисла на непочитување на наставниците, уривање на нивниот авторитет, појавување недисциплина, бегање од училиште и сл. А, имало и учители кои не знаеле да се приспособат на учениците.[6] По овие констатации, следуваат упатства за надминување на проблемите

октомври истата година, кога пристапила кон Главниот штаб во с. Горно Врановци, како членка на Иницијативниот одбор на АФЖ Македонија и на списанието „Македонка". По војната, кратко време била директорка на гимназијата „Јосип Броз-Тито" во Скопје (1945/1946). За нејзиниот живот види кај Весковиќ-Вангели и Јовановиќ 1976, 986.

4 Нада Ачкоска, „Новата училишна година во слободна Македонија", год. 1, бр. 1 (ноември 1944), 21.

5 Нада Ачкоска, „Првата училишна година во слободна Македонија сврши", год. 2, бр. 8-9 (јуни-јули 1945), стр. 17-18.

6 Исто.

и развивање на наставата. Треба да се спомене и тоа дека уште во првиот број на „Македонка“ се најавени низа аналфабетски курсеви за описменување на возрасните и веќе во следниот број следуваат известувања за работата на првите курсеви во неколку битолски села и во Куманово, додека во Скопје се прават списоци за идни учесници.[7] Во истиот број се најавени и курсеви за стручно оспособување на жените, така што во следниот двоброј за јануари и февруари 1945 година, читаме известувања за отворањето на првите стручни курсеви (стенографски и дактилографски курс во Штип, курс по руски јазик во Скопје).[8] Овие известувања за одржани аналфабетски и стручни курсеви ќе станат константа во страниците на „Македонка“ низ годините.[9] Настрана од курсевите, повремено има известувања и за настани од посебна важност за културно-просветниот живот, како што е донесувањето на македонската азбука на трети мај 1945 година, донесувањето на Законот за

7 *Главна Конференција на Антифашискиот Фронт на Жените од Македонија*, год. 2, бр. 2 (декември 1944), стр. 9-13. Списанието ги презема овие податоци од областните извештаи прочитани на конференцијата на АФЖ (одржана на 14-15 декември 1944 година во Скопје).

8 („*“), год. 2, бр. 3-4 (јануари-февруари 1945), стр. 7 и 17 („Неколку слики од активноста на нашите жени“).

9 Аналфабетски курсеви (преглед) – *Македонка* 3-4/1945, 17 (Радовишко); 5-6/1945, 14 (Ресенско, Прилепско, Битолско, Кавадаречко, Дебарско) и 15 (Скопје); 7/1945, 5 (Скопје); 10-11/1945, 17 (Мариовско); 15-16/1946, 5 (Штип) и 6 (Тетово); 17-18/1946, 4 (Кавадаречко), 7 (Берово) и 9 (Скопје, Прилеп); 19/1946, 5 (Скопје); 20/1946, 3 (Кичевско) и 4 (Скопје, Куманово, Крушевско); 25/1946, 6 (Битолско); 26/1946, 4 (Кичево и Демирхисарско); 27/1947, 10 (Куманово), 11 (Скопје) и 13 (Гостивар, Кичево, Кратово); 28/1947, 8-9 (Струмичко, Скопско, Гостивар, Тетово, Св. Николе, Козјак); 29/1947, 7 (Струмичко, Охрид, Гостивар, Скопје, Тетовско, Пехчево); 35/1947, 12 (Тетово); 42/1948, 3 (Битолско) и 9 (Кичево); 51/1949, 9 (Штипско, Кавадаречко, Гостиварско); 53-54/1949, 9 (Прилеп); 62/1950, 8-9 (Струшко, Скопско, Радовишко и Бродско); 63/1950, 9 (Ресенско); 64/1950, 7 (с. Бабино и с. Кременица); 65/1950, 13 (Тетово и Сингелиќ), и б. Стручни курсеви (преглед) – *Македонка* 8-9/1945, 11 (курсеви за радиотелеграфисти, телефонисти, раководители во трговска служба, организирани од Дирекцијата на државната железница во Скопје); 10-11/1945, 16 (шивачки курс во с. Живојно); 12-13/1945, 16 (шивачки курсеви во Скопје и Прилеп); 14/1945, 21 (курс за воспитувачки); 17-18/1946, 4 и 7 (шивачки курсеви во Кавадарци, Прилеп и Скопје) и 9 (курс за бабици во Скопје); 20/1946, 4 (шивачки курс во Тетово); 23/1946, 15 (шивачки курсеви во Скопје); 28/1947, 8-9 (шивачки курсеви во Дебар, Тетово и Скопје); 33-34/1947, 8 (шивачки курс во Прилеп); 35/1947, 12 (шивачки курсеви во Тетово); 36-37/1947, 4-5 (шивачки курс во Т. Велес); 38/1947, 12 (курс за раководителки на домаќинско-просветни курсеви); 42/1948, 9 (здравствен курс во Куманово); 52/1949, 15 (педагошки курс за мајки); 62/1950, 10 (домаќинско-просветен курс во с. Вевчани); 63/1950, 4 (домаќинско-просветни курсеви во Охридско).

основање на Универзитетот во Скопје, како и воведувањето на задолжително седумгодишно образование, односно подоцна и за задолжително осумгодишно образование.[10] И додека кратките известувања за овие просветни настани се среќаваат уште од првиот број, веќе по неколку месеци (во број 5-6 од март-април 1945 година) почнуваат да се појавуваат и подолги репортажи од посетени настани, курсеви и училишна настава, каде што се пренесуваат активностите, атмосферата, изјави од учесниците, фотографии и сл.[11] Во исто време се воведува и еден вид на научно-просветна страница, која под разни називи и со мали паузи ќе опстојува до крајот на списанието и ќе известува за научен развој во светот.[12] Во нив најчесто се среќаваат текстови од советски и од македонски автори и публикации.

10 Известување во текст од Блаже Конески (Блажо Конески, „Првите славјански просветители“, год. 2, бр. 7 (мај 1945), стр. 4.), кој ја нагласува важноста на тој чин за развојот на македонското образование и култура: „Нашата книга ке добие еден установен, стегнат, македонски вид. Работата во нашите училишта ке може да се разгрануе правилно“. Решението за македонската азбука донесено од Владата на НРМ било објавено на 5 мај 1945 година во весникот „Нова Македонија“. За основањето на универзитетот и за реформите во основното образование (задолжителните „седмолетка“ и „осмолетка“), види: Ката Лахтова, „Пред изборите за народното собрание и на Народна република Македонија“, год. 6, бр. 72 (ноември 1950), стр. 18-19; и Благој Кондарко, „Досегашните седмолетки ги заменија осмолетките“, год. 6, бр. 73 (декември 1950), стр. 7.

11 Репортажи (преглед) – *Македонка* 5-6/1945, 15 („На курсот за неписмени во II Реон“); 8-9/1945, 15 (од посетата на турското женско домаќинско училиште); 20/1946, 7 („Тие се први ученички во средно-техничкото училиште“); 24/1946, 8-9 („Акушерското училиште во Скопје“) и 14 („Тие градат за своите деца“, репортажа за изградбата на гимназијата во Крива Паланка); 32/1947, 7 („Од животот во школото за народни учители“); 68/1950, 4 („Ружица Главиниќ, научен соработник“; 74/1951, 10-11 („Нешто и за нив...“, репортажа за факултетите и студентите во Скопје).

12 Научно-просветна рубрика (преглед) – *Македонка* 5-6/1945, 27 („Што е тоа вселена?“); 7/1945, 14-15 („Солнце, земја и месечина“); 8-9/1945, 27-28 („Како се појавил животот на земјата“); 10-11/1945, 23-24 („Потекло на човекот“, од М. Плисецкиј во продолженија, дел 1); 12-13/1945, 23-24 („Потекло на човекот“, дел 2); 14/1945, 20 („Потекло на човекот“, дел 3); 15-16/1946, 14 („Потекло на човекот“, дел 4); 17-18/1946, 27 („Потекло на човекот“, дел 5); 19/1946, 19 („Потекло на човекот“, дел 6); 21-22/1946, 21 („Наука и празноверие“); 25/1946, 14 („Пегавиот тифус“, „Шарлах и дифтерија“); 26/1946, 13 („Дожд, град и снег“); 69/1950, 15 („Што е сон?“); 73/1950, 16 („Што се радио бранови?“); 74/1951, 13-14 („За настанокот на железницата“); 76/1951, 13 („Како е постанал човекот“); 80/1951, 10-11 („Како научил човекот да зборува“).

Доминантни теми

Погорепосочените образовни процеси и настани, кои се мошне разновидни по својот карактер, а за кои известува „Македонка“ и се од интерес за просветата во повоена Македонија, можат да се подредат во следниве пет доминантни теми: а. описменување на возрасните (или „борба против неписменоста“), б. стручно оспособување, в. задржување на децата во училиштата, г. развивање свест кај родителите за важноста на образовниот процес, и д. грижа за подмладокот. Овие водечки и суштествени теми честопати се презентирани во рамките на поширокиот општествен контекст и тековните политички развои во државата, како во републиката, така и во федерацијата. Така, во февруари 1947 година, Лилјана Чаловска ја претставува пред читателската публика новата државна стратегија за обнова и развој, т.е. Петгодишниот план, и објаснува поконкретно на кој начин активностите во полето на просветата ќе се одвиваат во следниот период. Таа истакнува дека:

> „Истовремено со такви коренски мерки во нашето стопанство за материјалното обогатуење на нашиот народ, народната власт предвидуе огромни инвестиции (влагање парични средства) за подигање на општокултурното ниво на нашиот народ. Оваа година треба да почнат градежите на огромните зданија на нашиот прв македонски универзитет во Скопје; ке се градат и низа нови школи особено средни и стручни: учителска, земјоделски, занаетчиски итн. Во рамките на нашиот план влегуе и борбата против неписменоста кај народот, за создавање што повеќе стручни кадрови од народот“.[13]

Овој нов развој и придружниот дискурс понатаму влијаат на начинот на известување за просветата низ страниците на „Македонка“, при што Петгодишниот план станува редовна објаснувачка рамка.[14]

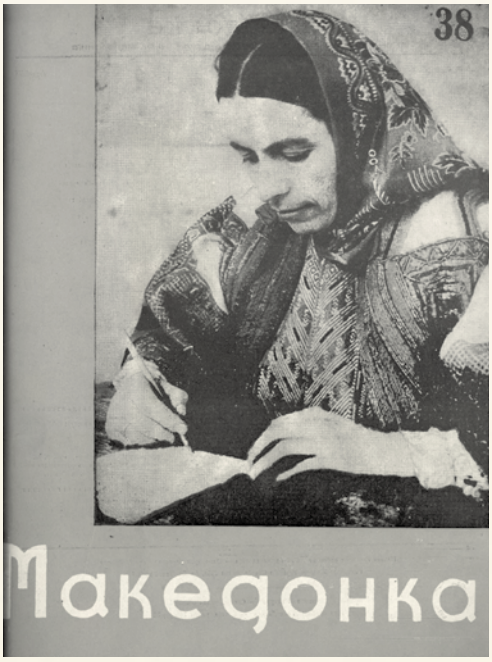
13 *Планското стопанство и нашите задачи*, год. 4, бр. 28 (февруари 1947), стр. 1

14 Наскоро е пренесен говорот на Тито во врска со Петгодишниот план и (меѓу другото) важноста на стручното усовршување, т.е. изградбата на стручен кадар, за обновата на земјата (год. 4, бр. 30-31 (април-мај 1947), стр. 4). Малку подоцна следува и говорот на Лазо Колишевски во врска со Законот за Петгодишниот план

Меѓу четирите доминантни теми, квантитативно најзастапена е темата за описменување на возрасните (со посебен фокус кон описменувањето на жените). Иако текстови со оваа тематика се појавуваат уште во првите броеви на „Македонка“, сепак поударни наслови и слогани почнуваат да се јавуваат од пролетта 1945 година, со текстот „За премахнуење на неписменоста кај жените“ од Нада Ачкоска.[15] Оттогаш, и во следните неколку години, насловите на текстовите всушност се и повици за акција – на пример, „Да се натпреваруеме во премахнуењето на неписменоста – до сите одбори на АФЖ во Македонија“ (год. 2, бр. 5-6 (март-април 1945), стр. 15); „Така се бори против неписменоста“ (год. 2, бр. 10-11 (август-септември 1945), стр. 17); „Во борба против неписменоста“ (год. 2, бр. 14 (декември 1945), 16); „За организована и планска борба против неписменоста“ (год. 3, бр. 15-16 (јануари-февруари 1946), стр. 6); „Да се приготвиме за новата кампања против неписменоста“ (год. 3, бр. 23 (септември 1946), 7); „Неделата на борба против неписменоста“ (год. 3, бр. 24 (октомври 1946), стр. 4); „Вистинска равноправност – значи преди се премавнуење на неписменоста“ (год. 3, бр. 26 (декември 1946), стр. 1); „Да продолжиме со описменуење на неписмените“ (год. 4, бр. 30-31 (април-мај 1947), стр. 16); „Организациите на АФЖ формират бригади, кои што к’е помогнат за сузбивање на неписменоста“ (год. 4, бр. 36-37 (октомври-ноември 1947), стр. 6); „Во борба против создавање на нови неписмени!“ (год. 5, бр. 46-47 (август-септември 1948), стр. 5); „Да е засилиме борбата против неписменоста“ (исто, 6).

за развој на Н. Р. Македонија (год. 4, бр. 33-34 (јули-август 1947), стр. 1-3), кој вели дека планот предвидува, меѓу другото „...ликвидирање на неписменост и создавање на бројни квалифицирани нижи, средни и виши стручни кадрови, како и мрежа научни и културно-просветни институти, кое што од своја страна ке даде силен поттик за брзиот развој на нашата национална култура“, а на темата за културно-просветен развој и придава огромно значење, слично на индустријализацијата и електрификацијата. Илустративен е и текстот на Киро Хаџи Василев од септември 1947 година (Киро Хаџи Василев, „Ликвидација на неписменоста – една од најважните задачи во Петгодишниот план: Во школската 1947/48 год. во Македонија треба да се описменат 80.000 лугје и жени“, год. 4, бр. 35 (септември 1947), стр. 3-4).

15 Нада Ачкоска, „За премахнуење на неписменоста кај жените“, год. 2, бр. 5-6 (март-април 1945), стр. 14.

Во рамките на тематиката на описменување на возрасните, односно „борбата против неписменоста“, посебно внимание е посветено на прашањата за описменувањето на жените од село и на муслиманските жени, проценети како категории население со највисока стапка на неписменост и воедно со најслаба пристапност, и тоа поради повеќе фактори, меѓу кои и патријархалните вредности и земјоделскиот распоред на работа. Списанието става акцент на напорите да се описменат овие жени и во таа насока дава многубројни репортажи од теренската работа, лични искуства од описменети жени, како и конкретни совети за развивање на покреативни и поефективни решенија. Особено се истакнува текстот на Кефсер Шукри уште во првиот број на „Македонка“,[16] каде што преку асоцијација на идеите за слобода, еманципација и образование, се укажува на новото време во кое жените-муслиманки ќе имаат можност да се образоваат и да се еманципираат со цел да станат слободни и рамноправни граѓанки. Во мај 1947 година, се истакнува примерот на учителката Умаша Шабан од Скопје, која доброволно се јавила да води аналфабетски курсеви и да врши агитација за описменување.[17] Во руралниот контекст, пак, во својот говор во Офицерскиот дом во Скопје во рамките на осмомартовските прослави во 1945 година, селанката Звезда Николова ќе каже: „Говорат некои за нас да сме глупави, да не

16 *Македонската муслиманка се разбудуе*, год. 1, бр. 1 (ноември 1944), стр. 20.

17 *Раководителка на курсот за жените Муслиманки,* год. 4, бр. 30-31 (април-мај 1947), стр. 16.

разбираме ништо. А ја пак прашам: кој не научил да знаеме и да разбираме? Ние прогледавме низ оваа борба“.[18]

Известувањата за кампањата за описменување ги следат акциите на теренот во текот на целото време и ги одразуваат крупните промени. Така, по речиси две години интензивна но импровизирана активност, во септември 1946 година власта конечно почнува со планска и организирана борба против неписмеността. Реформскиот карактер на оваа акција и нејзините стратегии се детално објаснети низ страниците на „Македонка“ во тој период.[19] За описменување на населението ќе се известува интензивно сè до раната пролет 1949 година, кога постепено теренот ќе се препушта на други теми. По 55 броеви на „Македонка“, конечно се стигнува до број 56, каде што не се пишува воопшто за просветата во Македонија. По пауза од неколку броја, просветата повторно се враќа на страниците на „Македонка“ во есента истата година, со уште неколку написи во следниот период. Меѓутоа, ова враќање е кратко и индикативно е тоа што, и покрај повиците за акција, по јуни 1950 година веќе нема нови релевантни текстови за борбата против неписмеността во Македонија.

Веќе споменавме погоре дека, покрај аналфабетските курсеви, во годините по ослободувањето посебна важност била придавана и на стручните курсеви. Целта на организирањето на овие курсеви во периодот на излегување на „Македонка“ е секако стручното оспособување и усовршување на населението (со посебен фокус на жените), во едно постконфликтно општество со сериозен недостиг на работен кадар на сите нивоа. Една од главните цели на оваа кампања било да се овозможи на жените побрзо да влезат во пазарот на трудот, со што било планирано да оди во прилог како на економијата, така и на родовата еманципација. Меѓутоа, вреди да се истакне дека во првите броеви на „Македонка“, акцентот е ставен на потребите за организирање

18 *8 март 1945 година во Македонија*, год. 2, бр. 5-6 (март-април 1945), стр. 9

19 Галева, Рада. „Да се приготвиме за новата кампања против неписмеността“, год. 3, бр. 23 (септември 1946), стр. 7; и *Неделата на борба против неписмеността*, год. 3, бр. 24 (октомври 1946), стр. 4.

на санитетски, комуникациски, автомобилски и шивачки курсеви. Во услови додека траела борбата за ослободување на Македонија, а потоа и на Југославија, најитните потреби биле врзани со практичната поддршка за војската. Со други зборови, се настојувало, додека поголем дел од машкото население се бори на фронтовите, жените да се вклучат помасовно во единиците за нега на ранетите, во единиците за комуникација и транспорт, како и во работилниците за изработка на облека, чорапи и други текстилни продукти неопходни на војниците. Оваа итност се забележува во апелот од Васка Дуганова до жените-младинки во Македонија во ноември 1944 година.[20] По оваа почетна и краткотрајна фаза, курсевите за стручно оспособување стануваат поразновидни и се поврзани со различни струки. Тие стануваат сè потесно врзани со индустријализацијата на земјата и со Петгодишниот план. Преку „Македонка", повремено се упатуваат апели до жените да се запишуваат на дактилографски, радиотелеграфски, трговски, јазични и други курсеви. Есента 1947 година, Борка Рајич го отвора својот текст со цитат од Сталин – „Кадрите решаваат се", и понатаму ги објаснува плановите на власта за развој на неопходните стручни кадри во земјата (курсеви, училишта, интернати, стипендии) со цел исполнување на Петгодишниот план и одблокирање на развојот.[21] Апелите за стручно усовршување на жените продолжуваат и во 1948 година, и во таа насока „Македонка" известува дека пред АФЖ се поставува двојна цел: а. Стручна поткрепа на државата, и б. Подобрување на економската положба на жените.[22]

20 *Се ближи II-от Конгрес на Антифашистата младина на Македонија*, год. 1, бр. 1 (ноември 1944), стр. 22.

21 Меѓу другото, таа дава податок дека државата не може да отвори доволен број училишта затоа што немаат доволно учители. Дополнително, во врска со потребата за стручно и високо образование на жените таа истакнува дека „Нужно е да се искорени кај жените оноа мнение кое го има уште да на женското дете и е достаточно само неколку разреда школо 'па к'е се мажи после". Борка Рајич, „Средни стручни училишта и курсеви и участието на жените во нив", год. 4, бр. 35 (септември 1947), стр. 7.

22 Славка Цветкова, „Поголемата изградба која не чека нас во 1948 година, бара се нови и нови кадрови", год. 5, бр. 39 (јануари 1948), стр. 8. Повеќе за потребата за стручно образование на жените и нивната економска независност во Југославија, кај Dušanka Kovačević (1963, 14-19).

Темата за задржување на децата во училиштата се отвора на страниците на „Македонка“ во ноември 1946 година, со текстот „Да им овозможиме на сите деца редовно да одат во школо“, од Вера Николова.[23] Се чини дека по две години мир, во кои биле посветени големи напори за изградба на училишта и наставен кадар, власта во Македонија веќе преминувала кон стабилизирање на образовниот процес. Главната цел на оваа нова активност, како што се истакнува повеќепати во списанието, била да не се создаваат нови неписмени граѓани, односно да не се кочи процесот на описменување на населението, бидејќи доколку власта и масовните организации ги описменуваат возрасните, а притоа растат нови деца кои не одат на училиште, тогаш процесот е неуспешен и се врти во круг. Поширокатa идеја била да се описменат неписмените и воедно оние што се на училишна возраст да бидат редовно опфатени во образовниот процес. Темата сè уште била актуелна во летото 1948 година, кога М. Анчева повикува преку „Македонка“ да се праќаат децата редовно на училиште.[24]

Било очигледно дека клучот за решавање на тој проблем се наоѓал кај родителите и затоа истата година текстовите на „Македонка“ сè повеќе се активираат за развивање свест кај родителите за важноста на образовниот процес. Со тоа што целта на кампањата не останала ограничена само на тоа родителите да ги пуштаат децата на училиште туку и се проширила кон тоа родителите и самите да станат активни чинители во образованието на нивните деца. Многубројни текстови од 1948 до 1951 година апелираат до родителите да го следат посветено напредокот и поведението на децата, да одат на родителските средби во училиштата, да им овозможат на децата материјални услови за учење дома, да го набљудуваат извршувањето на домашните

23 Вера Николова, „Да им овозможиме на сите деца редовно да одат во школо“, год. 3, бр. 25 (ноември 1946), стр. 5.

24 М. Анчева, „Во борба против создавање на нови неписмени!“, год. 5, бр. 46-47 (август-септември 1948), стр. 5.

задачи и сл. Така, преку личен расказ, М. Илиева го опишува искуството од нејзината посета на една родителска средба, при што наравоучението што го споделува со читателите е дека појави како нередовно одење на училиште, слаби оценки и непримерно однесување, во извесна мера се должат и на родителската невнимателност.[25] Споделувајќи совети до читателите-родители, еден текст од есента 1949 година, меѓу другото, прави врска меѓу учењето и трудот: „Какви прашања, што се однесуваат кон подготовката на детето за училиште, се најбитни? Пред се – тоа е воспитанието кај детето длабоко уважение кон трудот и кон луѓето, што работат, при кое е неопходно, децата и учењето да го гледаат како неопходен труд“.[26] Слични и многу попрактични совети до родителите можат да се сретнат и во следните години.[27]

Откако на некој начин ќе се заокружи извршувањето на основните темели на образовниот процес (писмени и заинтересирани родители, деца кои се редовни на училиште, изградени и снабдени училишта), во април 1950 година се отвора последната доминантна тема за образование и просвета што можеме да ја сретнеме на страниците на „Македонка“, а тоа е грижата за подмладокот. Во овој случај, се навлегува во пораните детски години, при што се опфатени и деца од претшколска возраст.

25 М. Илиева. „Од еден родителски состанок“, год. 5, бр. 44 (јуни 1948), стр. 13-14. Треба да се посочи и тоа дека нарацијата во овој расказ наместа добива призвук на фиктивност.

26 *Подготвување на децата во семејството за стапување во училиште,* год. 6, бр. 59 (октомври 1949), стр. 15-16.

27 На пример: *Помош на ученикот од прво одделение во приготвувањето на домашните задачи*, год. 6, бр. 60 (ноември 1949), стр. 15-16; *Улогата на семејството во учењето на детето*, год. 6, бр. 61 (декември 1949), стр. 16; *Раководам со учењето на децата*, год. 6, бр. 63 (1950), стр. 16; *Прва година на училиште*, год. 6, бр. 70-71 (септември-октомври 1950), стр 14-15; *На што треба да обрнат внимание родителите на школското дете*, год. 7, бр. 75 (февруари 1951), стр. 7.

Односно, се обмислува како да се води грижа за децата кои влегуваат или допрва треба да влезат во образовниот систем, со цел тие да се веќе добро воспитани и подготвени за училиштето и за новите предизвици. Во таа насока, особено е важен текстот од април 1950 година, во кој АФЖ, преку своето гласило, дава многубројни насоки за дејствување и воедно ја објаснува својата улога во процесот.[28] Таму, „подмладокот" се дели во две групи: а. оние деца кои се во непосредна претшколска возраст (6-7 години), и б. оние што влегуваат во прво одделение. Особено се истакнува значењето на воншколските активности во развојот на подмладокот. Се предвидува и формирање на специјални комисии и маалски/блокови активи за директна работа на терен, како и работни групи во секциите „Мајка и дете" во одборите на АФЖ.[29] Со тоа, оваа тема, иако релевантна за просветата и образованието, сепак постепено се оддалечува од нашата проблематика и се доближува до грижата за најмалите (за тоа повеќе кај Коцевска во овој зборник).

Конечно, пред да преминеме на следното поглавје, вреди да се нагласи дека овие големи тематики, односно широки полиња за акција во просветата и културата за кои известува „Македонка", освен со регионалниот македонски контекст, поврзани се исто така и со поширокиот југословенски политички контекст. Дел од директивите за дејствување доаѓаат од југословенското раководство. Така, што се однесува до „борбата против неписменоста", на 14 март 1945 година, ЦК на КПЈ им пратил на сите покраински и републички комитети директива насловена „О организацији агитације и пропаганде", каде што се наведени 15 чекори за културна преобразба на општеството и изградба на социјализмот во Југославија. Притоа, првиот чекор бил „Ликвидирање неписмености у што краћем року и обавезно школовање за децу школског узраста како би се пресекао прилив нових аналфабета" (Петровић Тодосијевић 2016, 32). АФЖ

28 Д. Вељковиќ, „Улогата на АФЖ во воспитувањето на подмладокот", год. 6, бр. 65 (април 1950), стр. 1-2.

29 Исто.

Македонија, како една од клучните масовни организации што соработуваат со власта и која го издава списанието „Македонка“, е директно вклучена во исполнувањето на тие политички задачи.

2. „Македонка“ мобилизира за просвета

Целосниот преглед на „Македонка“ посочува на тоа дека, општо земено, целта на списанието не е само да известува и да информира туку и политички да мобилизира, да повикува на акција и да дава насоки за конкретно дејствување (за политичкиот аспект повеќе кај Хаџиевска во овој зборник). Тие директни и индиректни повици за акција се насочени, пред сè, кон активистките на АФЖ, но исто така и кон другите читателки на списанието. Активниот аспект од просветната дејност на „Македонка“ може да се резимира во следниве дејства: а. агитација кон читателите и пошироката јавност, б. Апелирање, критикување и мотивација на членството, в. Сугестивност преку драматични лични приказни, г. Апелирање до младите да се запишуваат во одредени училишта и факултети, д. Мапирање на неписменоста. Овие активности и стратегии, но и други за коишто нема доволно простор во оваа пригода, како цел имале забрзување, интензивирање и омасовување на акциите водени од АФЖ и од власта.

Зборот *убедување* е еден од најчестите во текстовите на „Македонка“. Авторките на текстовите постојано ја истакнуваат потребата за агитација, односно за убедување на жените во Македонија, на сите можни нивоа, да се вклучат во борбата против неписменоста. Така, во летото 1945 година, Л. Савељиќ ја нагласува важноста на убедувањето:

„Работата на културното и просветното подиганје на нашата жена требе и натака да биде една од основните и главни задачи. Жените во Македонија а особено нашата селанка је многу заостаната. Проблемот на неписменоста стои уште пред нас како актуелен. На отваранјето на аналфабетските курсеви ке требе да се работи и натака усилено. Да се стремиме да ни една жена не остане неписмена. Да ги убедуеме и постарите жени оти требе да учат“.[30]

Во текот на повеќе години, преку „Македонка“ се праќаат пораки до читателките, без разлика дали се активистки на АФЖ или не, да се потрудат со сите сили да убедат колку што е можно повеќе сосетки, роднини, соселанки и други жени од нивното опкружување, да се запишат на курс за описменување. Во некои од програмските текстови во списанието, т.е. во оние каде што се даваат конкретни насоки за дејствување, постои критика за недоволна агитација. Имено, се случувало често во текот на аналфабетскиот курс, поголем дел од посетителките постепено да го напуштаат и така да останат неписмени, а борбата против неписменоста да напредува многу бавно. Впрочем, во патријархалното општество што сè уште владеело во регионот, извесен број жени не сметале дека образованието е клучно за животот. Оние, пак, кои имале желба да се образуваат, честопати биле спречувани од сопрузите и притисоците од околината. Оттаму и потребата кај „Македонка“ и АФЖ за постојана агитација и преку списанието и на терен, за привлекување на колку што е можно повеќе жени во борбата против неписменоста. Важноста на интензивната агитација е особено истакната при реформата на кампањата против неписменоста кон крајот на летото 1946 година, кога се настојувало на премин кон поорганизирано и планско дејствување.[31] На крајот на полугодието, во декември истата година, следувала и сериозна критика дека агитацијата не се врши доследно и дека се потребни поголеми

30 Л. Савељић, „Првиот конгрес на Антифашискиот фронт на жените од Југославија“, год. 2, бр. 8-9 (јуни-јули 1945), стр. 6.

31 Спореди: Рада Галева, „Да се приготвиме за новата кампања против неписменоста“, год. 3, бр. 23 (септември 1946) стр. 7.

напори во таа насока.[32] Притоа, се даваат два конкретни совета до читателките-активистки со цел подобрување на нивната агитација во следната година: а. да зборуваат поединечно со жени и да ги убедуваат да одат на курс (притоа, особено внимание да посветат на нивните блиски роднини и соседи кои се неписмени за тие први да тргнат на курс како пример), и б. да ги најдат оние жени кои сакаат да одат на курс, но немаат можност поради пречки, за да им се помогне.[33] Слично, веќе следниот месец, Вера Ацева го најавува преоѓањето во Петгодишниот план и во контекст на потребата за агитација, ќе нагласи дека „Нашата жена ке го користи секоје слободно време да ја убеди и описмени својата неписмена комшика, роднина и пријателка, зошто без ликвидирањето на тоа зло, неможе да се збори за натамошно културно и друго развивање на нашиот народ".[34] Пораката е повторена и во текстот на Блага Демниева во истиот број,[35] а слични пораки среќаваме и во текстот на Киро Хаџи Василев од септември 1947 година,[36] како и понатаму во 1948 година.[37]

Настрана од овие повици за засилена агитација, во списанието често се среќава апелирање и мотивација на членството и читател(к)ите преку реферати и текстови. На пример, често се апелира заради барање поддршка за кампањите на власта и на масовните организации во „борбата против неписменоста". Зборовите на Киро Хаџи Василев ја одразуваат итноста на апе-

32 Вера Ацева, *Вистинска равноправност – значи преди се премавнување на неписменоста,* год. 3, бр. 26 (декември 1946), стр. 1.

33 Исто.

34 Вера Ацева, „Нашата жена ќе стори се да 1947 биди година на уште поголеми постиженија на нашата земја", год. 4, бр. 27 (јануари 1947), стр. 6.

35 „Затоа не е доволно само да се каже дека има аналфабетски курс и требе да се дојде. Неписмените треба да се убедат дека ке имат корист ако се описменат. Потребно е активиските упорито да ги убедуат и настојават да по секоја цена дојдат на курс". Блага Демниева, „Пред осмомартовското натпреварување", год. 4, бр. 27 (јануари 1947), стр. 7.

36 Киро Хаџи Василев, „Ликвидација на неписмеността – една од најважните задачи во Петгодишниот план: Во школската 1947/48 год. во Македонија треба да се описменат 80.000 лугје и жени", год. 4, бр. 35 (септември 1947), стр. 3-4.

37 Мојсова, Љ. „Досегашните пропусти на организацијата на АФЖ во аналфабетската кампања", год. 5, бр. 39 (јануари 1948), стр. 2.

лите: „Нема време за губење, мора итна мобилизација за борба против неписменоста, како кај жените така и кај малцинствата“.[38] Нада Ачкоска, пак, во следниот двоброј апелира до читателките да помогнат во формирањето на селски библиотеки и дава четири конкретни мерки како да се стигне до таа цел: а. организирање на собирни акции, б. собирање донации преку организирање приредби, в. земање под покровителство на одделни селски библиотеки, г. барање идни претплатници.[39] Исто во рурален аспект, Вера Николова ги поттикнува читателките да бидат активни во селата и за време на летото и дава насоки како да се организира просветна дејност во време на интензивните летни земјоделски работи (на пример, да ги советуваат селанките да ги користат пладневните паузи за ручек за повторување на наученото или за вежбање читање, а во случај ако некоја селанка е доволно писмена, да седне да поучи некоја друга личност).[40] Во март 1947 година „Македонка“ го пренесува Прогласот на Главниот одбор на АФЖ Македонија и апелира до жените воопшто: „Засилете ја борбата против неписменоста и не дозволете ни една жена и др. опфаната во аналфабетските курсеви да не остане неописменета или полуописменета“.[41] Неколку месеци подоцна пренесен е апелот на Деса Миљовска и АФЖ до младината: „Помогнете уште повеќе на нашите мајки и сестри да се описменат, нека не биде ниту еден писмен младинец или младинка која што не к’е ја изучи својата мајка или сестра да пише и чита!“[42]

За разлика од директните повици за акција, често придружени со насоки за дејствување, многубројни текстови во „Ма-

38 Киро Хаџи Василев, „За организована и планска борба против неписменоста“, год. 3, бр. 15-16 (јануари-февруари 1946), стр. 6.

39 Нада Ачкоска, „За помоќ на селските библиотеки“, год. 3, бр. 17-18 (март-април 1946), стр. 8.

40 Вера Николова, „Како да ја спроведеме просветната работа на селото през летото“, год. 3, бр. 21-22 (јуни-јули 1946), стр. 16.

41 *Прогласот на Главниот одбор на АФЖ на Македонија по повод изборите за народни одбори,* год. 4, бр. 29 (март 1947), стр. 1.

42 Деса Миљовска, „III-иот конгрес на Народната младина на Македонија: Работен договор на нашата младина“, год. 4, бр. 33-34 (јули-август 1947), стр. 9.

кедонка“ имаат индиректно влијание преку емоционалниот и сугестивен карактер на нарациите.[43] Такви се голем дел од репортажите за одредени локации или личности. Јачината на тие текстови тешко се доловува преку резимирање, а сепак ќе посочиме неколку примери. Следниот извадок за напорите на учителката Милица Стојанова од с. Ракотинци (Скопско) за описменување на селанките, со посебен акцент на успешниот обид за описменување на извесна баба Калина во зимата 1947 година, ни доловува извесен впечаток:

> „Еден ден учителката Милица се приближуваше кон кукјата на баба Калина. Оште на врата ја пресретна, педесет годишната Калина, но се уште едра и румена селанка. Со насмешка на лице, ја уведе учителката во кукја и покани да седне. Околу неја се насобраа внуци ѝ. Баба Калина одпочна да зборува за внукот си, како и било мило кога рецитувал на забавата.
>
> ’Многу се радуваме‘ вели таа, ’оти това дете учи и не ке биди како мене... Арно знаеш Мицо, колку пати дојдов кај тебе да ми го прочиташ писмото од син ми, војник. Мачно ми е туку ете... не ме учеле, така и остарев... Да сум писмена и сама ке му напишам, ама кога незнајам...‘
>
> ’Е бабо, и зборуе Мица, па јас затова и дојдов, да те повикам и ти заедно со другите жени да дојдеш да се научиш‘“.[44]

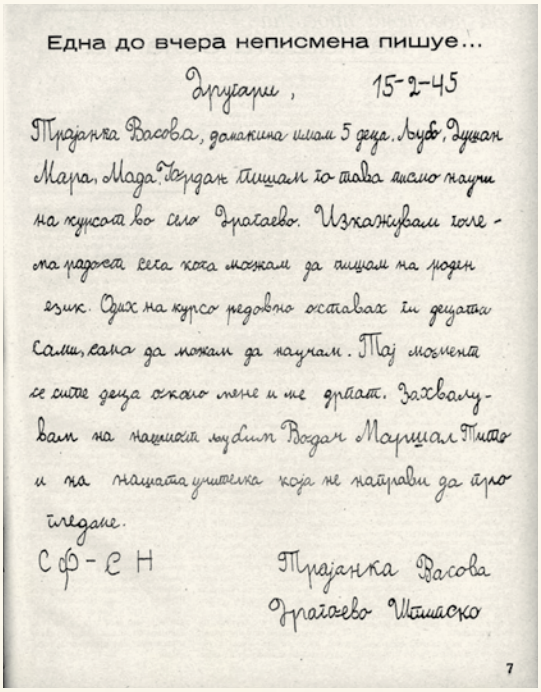
Сличен е и примерот со Борика од Штип (спомената во воведот на овој текст) или со младата Фатиме Маалуди од Тетово, на која ѝ биле доделени признанија за успесите во описменувањето на албанските жени во градот.[45] Особено е интересно писмото на неодамна описменетата Трајанка Васова од с. Драгоево (Штипско), кое е репродуцирано во ракопис, како копија од оригиналот. Во него раскажува како морала да ги остави децата сами за да може таа да се описмени на курс, но нагласува

43 За слични наративни стратегии базирани на сугестивност, во кои се истакнува личниот ангажман на одредени жени во борбата против неписменоста и културното издигнување на жените во Војводина, види кај Гордана Стојаковиќ (Stojaković 2012, 70).

44 *Сакам и јас да знајам да пишуам,* год. 4, бр. 27 (јануари 1947), стр. 10.

45 Невена Теохарева, „Шиптарките се активизират“, год. 6, бр. 52 (февруари 1949), стр. 11.

дека вредело и дека сега е многу горда што може да пишува на мајчин јазик. Писмото го завршува со благодарност до Тито и до учителката и со поздравот СФ-СН.

Една до вчера неписмена пишуе...

Другарче, 15-2-45

Трајанка Васова, дванаесет години 5 одд. Љуб, Душан Мара, Мада? Јордан пишам го това писмо научи на курсот во село Драгачево. Изкажувам голе-ма радост сега кога можам да пишам на роден јазик. Одх на курсо редовно оставах ги децата сами, сака да можам да научам. Тај можеа се сите деца окако мене и ме дрват. Захвалу-вам на нашиот љубит Водан Маршал Тито и на нашата учителка која не натрави да про гледам.

СФ-СН

Трајанка Васова
Драгачево Штипско

7

Ова се текстови што требало да допрат на лично ниво и да мотивираат или да сугерираат на читателките-активистки – *Биди како Милица! Биди како Фашиме!*, односно на неписмените – *Биди како баба Калина!* За разлика од нив, репортажите од посетите на средните стручни училишта го пренесуваат ентузијазмот за новите можности во образованието и кариерата и воедно ја нагласуваат важната улога што им се доделува на младите девојки и жени кои се одлучиле да учествуваат во иднината и изградбата на земјата. Во јуни 1946 година, опишана е посетата на средното-техничко училиште „Здравко Цветковски“ во Скопје, каде што ученичките се претставени како модел за преостанатите: храбри, исклучителни, горди, вредни и со визија.[46]

Освен преку репортажи, „Македонка“ дава извесен придонес кон образовните политики на власта преку апелирање до младите да се запишуваат во одредени училишта и факултети. Тоа се вршело на два начина: индиректно (преку споделување информации за конкурси, кои често нудат стипендии и сместу-

46 Славка Цветкова, „Тие се први ученички во средно-техничкото училиште“, год. 3, бр. 20 (јуни 1946), стр. 7.

вање) и директно (преку советување за упис во конкретни училишта и факултети и преку посочување на предностите што тие ги носат во кариерата и животот). Во 1946 и 1947 година во неколку наврати се споделуваат конкурсите за упис во Школата за акушерки и во Школата за медицински сестри во Скопје.[47] Во јули 1950 година, еден долг текст ги убедува младите да се запишат на Филозофскиот факултет, при што идеологијата се користи како еден од главните аргументи:

> „Во нашите гимназии и стручни школи воспитувањето на младото социјалистичко поколење често им е поверено на луѓе што во својата совест уште го носат печатот на старото општество, и кои во својата наставна работа продолжуваат да се служат со старите методи и неточни разбирања. Тоа особено се однесува до хуманистичките – национални предмети: историја, литературата и јазикот. Причина за таа појава е најчесто непознавањето на тој материјал од животот на нашиот народ, затоа што тој материјал во школските системи на капиталистичките режими најслабо се изучувал. Младите луѓе што сега излегуваат од гимназиите и сега треба да го изберат својот животен пат, треба да знаат каде се најнужни нивните сили и каде тие денеска можат најмногу да и' користат на татковината".[48]

На крајот на оваа целина се навраќаме на сеприсутната „борба против неписменоста". Имено, од есента 1946 година власта и АФЖ почнуваат со еден вид мапирање на неписменоста во Македонија, со цел да се добие попрецизна слика за проблемот и да можат да се најдат соодветни и креативни решенија. Станува збор за моментот кога власта решава да воведе нова кампања за описменување, која, за разлика од дотогашните активности, треба да добие плански и организиран карактер. Така, во септември 1946 година по првпат во „Македонка" се споделува информацијата за извршен попис на неписмени лица во Кавадарци.[49]

---

47 *Македонка:* год. 3, бр. 21-22 (јули-август 1946), задна корица; год. 3, бр. 23 (септември 1946); год. 4, бр. 32 (јуни 1947), задна корица; год. 4, бр. 35 (септември 1947), 8.

48 Цвета Органциева, „Матуранти запишувајте се на Филозофскиот факултет", год. 6, бр. 68 (јули 1950), стр. 9, 12.

49 *Предизборната активност на А.Ф.Ж.*, год. 3, бр. 23 (септември 1946), стр. 4.

Веднаш потоа, во истиот број, Рада Галева ја претставува новата кампања против неписмеността и ја објаснува потребата од вршење попис на неписменото население во земјата.[50] Имено, било планирано оваа крупна акција да се врши од Министерството за просвета и неговите окружни и околиски канцеларии, во соработка со масовните организации како АФЖ. За успешна работа на терен било предвидено да се праќаат екипи составени од учители и младинци, кои би добиле практична помош од АФЖ. Со помош на мапирањето потоа би се издвоиле посебни и чувствителни случаи, кои бараат посебно внимание и креативни решенија. Такви биле, на пример, средините каде што родителите не сакаат да ги пуштаат децата на училиште, дел од традиционалните муслимански заедници, дел од традиционалните македонски села, работниците во фабриките и сл. Затоа, биле организирани посебни типови на акции за описменување: агитација кај традиционалните родители, организирање поединечно описменување во домовите на муслиманките, агитација и приредби за селаните,[51] настава за време на пладневниот одмор или паузата за ручек меѓу работниците. И покрај напорите, веќе по три-четири месеци следувала критика дека пописот на неписмените не се врши прецизно и доследно, поради што имало негативен одраз врз кампањата.[52]

50 Рада Галева, „Да се приготвиме за новата кампања против неписмеността“, год. 3, бр. 23 (септември 1946), стр. 7.

51 За приредбите како ефикасна форма за зближување со руралното население, види и: Л. С. „Првиот конгрес на Антифашискиот фронт на жените од Југославија“, год. 2, бр. 8-9 (јуни-јули 1945), стр. 6.

52 *Вистинска равноправност – значи пред се премавнување на неписмеността,* год. 3, бр. 26 (декември 1946), стр. 1.

3. Кампањите за описменување: Културно-просветно издигнување и родова еманципација или партиско-политичка мобилизација?

Како што беше споменато во воведот, поимот *еманципација*, конкретно во неговите културно-просветни, родови и национални значења, е еден од водечките во наративите на „Македонка". Врската меѓу родовата еманципација и просветата е многу јасно изразена низ следниве зборови:

> „Културно-просветната работа на жените се поставува пред одборите на АФЖ како една од најважните задачи. Не може да се замисли вистинска равноправност на жената ако таа равноправно не учествува во сите грани на политичкиот, друштвениот и културниот живот. Во нашиот Устав е загарантирана равноправноста на жената, но нашата жена неможе да ја исползува таја гаранција, бидејќи процентот на неписмените жени е грамаден".[53]

Уште повеќе, Мира Галикович истакнува дека описменувањето на жените и на населението воопшто е само прв чекор кон крајната цел – културно издигнување на народот.[54] Откако посочува дека според Уставот на ФНРЈ жената е рамноправен граѓанин на Републиката и дека сепак постои дискрепанција меѓу ситуацијата на хартија и онаа на теренот, Киро Хаџи Василев пишува за идеалот за женската рамноправност и важноста на образованието за неговото достигнување. Според него, борбата не е завршена:

> „Не може да се зборуе за полна еднакост на жената се дури широките маси на жените не завлезат во индустријата и сите други економски грани, и по тој начин, преко економскиот

53 *Нашите задачи,* год. 3, бр. 15-16 (јануари-февруари 1946), стр. 1-2.

54 Мира Галикович, „Во борба против неписменоста", год. 2, бр. 14 (декември 1945), стр. 16.

живот не пробиат во сите грани на друштвениот, политички и културен живот. Но за да се постигне това, за да жената може да влезе во економскиот живот и особено во повисоките форми на производство нужно е, да владее извесни познаниа, извесни квалификации. Првиот чекор во издигането на просветното ниво на жената е, разбира се, ликвидирането на онаа мрачна дејствителност, наследна од миналите противонародни режими, на оној грамаден процент на неписмени жени што се испречуе како толко сериозна пречка на патот на слободното развитие на жената, на патот на нејното друштвено изједначуење. Без брзото, ефикасно извршуење на таа тешка и основна задача, немилимо е усадуењето на просветата во широките маси наши жени". И, кон тоа додава дека: „Но ние постојано треба да имаме пред вид дека иднината не се состои во тоа жената да е гледаме постојано со вретено во рака или вечно осудена да не го пречекори прагот на својот дом, туку во това да е видиме во фабрика и на трактор, во школо и во болница, во сите научни и уметнички установи каде ке ги развие, своите, досега потапкани сили, за општото добро на својот народ. Таа и таквата иднина ние мораме по секоа цена да си извојуваме, да ја направиме дејствителност час поскоро".[55]

Залагањата за еманципација и културно-просветно издигнување низ страниците на „Македонка" се чести и директни. Меѓутоа, истовремено во списанието среќаваме и текстови што ги доведуваат овие идеи во корелација со партиско-политичкото. Оттаму, се поставува прашањето или дилемата: во која мерка кампањите за описменување и образување, како и нивниот третман во списанието, се во насока на еманципација на населението, а во која мерка се во насока на партиско-политичка мобилизација?

Таа врска е секако видлива во прогласот на Главниот одбор на АФЖ од март 1947 година: „Преку курсеви, предавања, конференции и др., издигајте се културно, политички и стручно, оти само така ке можете да ја исползуете во потполност до-

55 Киро Хаџи Василев, „За организована и планска борба против неписменоста", год. 3, бр. 15-16 (јануари-февруари 1946), стр. 6.

биената равноправност на жената. Земете најдејно участие во предизборните конференции и митинзи!“[56] Многу поостро, пак, во текст од есента истата година, Давидова нагласува, меѓу другото, дека описменет народ полесно ќе ги открива внатрешните непријатели на државата.[57]

Во дел од наративите што ги среќаваме во „Македонка“, описменувањето и просветата се врзуваат со новата „народна“ власт наспроти старата „ненародна“ власт за која се тврди дека не сакала просветени граѓани. Често се пишува за „новото време“ како резултат на праведната победа во НОВ и во таа насока идејата за просвета игра голема улога. Според Мира Галикович: „Старо и младо, машко и женско осетиа дека партизаните донесоа нов дух, ново време, во кое е срамно да бидеш слеп при очи, неписмен и да ништо не знаеш. И како што желанието за слобода силно ги зафана широките народни маси, исто така и желанието за учење и знање ги овлада со незапомнена сила“.[58] Слично, и Султана Анастасова смета дека тешката и непросветена положба на жената се должела на претходните ненародни режими и на долгата традиција што ја сметала жената за потчинето суштество. Таа истакнува дека НОБ донел промени и дека народната власт се обидувала да ја издигне жената и да ја направи рамноправна.[59]

Чекор понатаму, вреди да се посочи дека според многубројни автор(к)и, описменета и културно-издигната жена не значи само добар работник и граѓанин туку и добар социјалист. Во текстот „Организацијата на АФЖ во просветувањето на жените“ од Вера Николова е јасно дека описменувањето и културно-

56 *Проглас на Главниот одбор на АФЖ на Македонија по повод изборите за народни одбори,* год. 4, бр. 29 (март 1947), стр. 1.

57 Давидова, „Организациите на АФЖ формират бригади, кои што к'е помогнат за сузбивање на неписменоста“, год. 4, бр. 36-37 (октомври-ноември 1947), стр. 6.

58 Мира Галикович, „Во борба против неписменоста“, год. 2, бр. 14 (декември 1945), стр. 16. Контраст меѓу „старото“ и „новото“ време, како што видовме погоре (заб. 56), прави и Киро Хаџи Василев.

59 Султана Анастасова, „За поголема просвета на нашата селанка“, год. 3, бр. 15-16 (јануари-февруари 1946), стр. 8.

то издигнување имаат голема партиска и политичка димензија. Нејзиниот осврт кон она што е постигнато во последните пет години завршува со констатацијата дека сега жените активно учествуваат во политичките конференции и митинзи и дека тие ја чувствувале важноста на Партијата.[60] Всушност, и други текстови го пренесуваат сфаќањето дека жените (и децата) треба да се описменат за да станат свесни градителки на социјализмот.[61] Репортажата за животот на Васа Георгиева Коцева од февруари 1950 година е мошне илустративна за разбирање на оваа линија.[62] Имено, се пишува за Васа, сиромашна жена со пет деца и болен сопруг, која по војната почнува да се буди (со посредство на партиската пропаганда и идејата за еманципација) и во текот на пет години успеала да се описмени преку аналфабетски курс, да ги школува своите деца, да стане активистка на АФЖ и да биде вредна работничка. За нејзиниот труд сведочи признанието „Ударник", а сугестивна е и паролата „Писмен работник – добар работник", која, според репортажата, виси на ѕидот зад неа. Авторот на текстот ја оценува Васа како „истакнат учесник во изградбата на социјализмот во нашата татковина".[63] Всушност, признанието и оваа оценка, кои имаат политичка димензија, се претставени како врвот во патеката на Васа, која води низ описменување, труд и еманципација.

Настрана од наградите и признанијата, за жените кои активно се вклучувале во кампањите за обнова и изградба на државата, понекогаш се отворале и попрактични можности за напредување во хиерархијата на организацијата, партијата и државните органи. Тоа било особено случај со некои активистки на АФЖ, кои работеле на теренот, како при кампањите

60 Вера Николова, „Организацијата на АФЖ во просветувањето на жените", год. 6, бр. 67 (јуни 1950), стр. 6-7.

61 *Пленарен состанок на Главниот одбор на АФЖ на Македонија,* год. 6, бр. 51 (1949), стр. 1-3, со заклучоци од истиот). Слични идеи и во бороевите од: год. 5, бр. 57 (1949), 6; и год. 5, бр. 59 (1949), 7.

62 З. Михаиловиќ, „Писмен работник – добар работник", год. 7, бр. 63 (февруари 1950), стр. 8.

63 Исто.

за описменување на населението, така и при изборните кампањи.[64] Во контекст на претстојните избори за новите раководства на АФЖ, во првиот текст од април 1948 година се вели дека се потребни вредни, активни и докажани жени и дека: „Ние знаеме која жена со сестрано залагање работи било на аналфабетски курс, читачки групи, во производство или во доброволни акции".[65] Пролетта 1949 година се пишува за нови одборнички во власта, меѓу кои е Рухие Вели, која претходно, меѓу другото, се истакнала и со работа за описменување и читачки групи.[66]

Врската со хиерархиите на власта и партијата се огледува и во преносот на пораки, односно насоки за дејствување, „одгоре надолу" – честопати се остава простор на првите страници за говори и реферати од политичкиот врв (Тито, Колишевски и многу други). Ставовите изразени во говорите и рефератите на политичките раководители некогаш се преземаат во текстовите на редакцијата и на автор(к)ите на „Македонка", а понекогаш и се повторуваат по неколкупати, за да се додаде тежина на дадените насоки. Посебно е илустративен примерот со текстот на Вера Ацева од јануари 1947 година („Нашата жена ке стори се да 1947 година биди година, на поголеми постиженија во изградбата на нашата земја"), чиј наслов (а воедно и завршни зборови) се директен одраз на зборовите на Тито од неговото новогодишно обраќање до народот преку белградското радио.[67]

И конечно, особено е важен податокот дека културно-просветната активност на АФЖ е во извесна врска со пропагандната дејност, како во структурната поставеност, така и на теренот.

---

64 За улогата на жените како агитациски апарат за победа на избори, види: Лиљана Чаловска, „За правилна политичка работа: Наша прва задача во изборната борба", год. 2, бр. 10-11 (август-септември 1945), стр. 9.

65 *Активно да учествуеме во избирањето на новите раководства на АФЖ,* год. 5, бр. 42 (април 1948), стр. 1.

66 *Пред новите избори за месни Народни одбори: Заслужни одборнички во народната власт,* год. 6, бр. 53-54 (1949), стр. 6.

67 Вера, Ацева, „Нашата жена ке стори се да 1947 година биди година, на поголеми постиженија во изградбата на нашата земја", год. 4, бр. 27 (јануари 1947), стр. 6. За споредба, на стр. 3, Тито вели: „Нека 1947 година биде година на уште поголеми победи во изградбата на нашата земја".

Постоењето на орган наречен Пропагандно-културно-просветна секција при ГО на АФЖ,[68] односно орган кој истовремено се занимава и со партиско-политичка пропаганда и со просветна работа, многу јасно зборува за слеаноста на овие две дејности (Петровиќ Тодосијевиќ 2016, 36-37).[69] Слична била ситуацијата и со државните и партиските органи. Во извесна мера, тоа било и одраз на комбинирањето на просветата и пропагандата во структурата на врвот на југословенското раководство. Имено, непосредно по војната, во рамките на ЦК на КПЈ со училишните прашања се занимавала како Комисијата за училишта, така и Одделението за агитација и пропаганда. За разлика од Комисијата, која почесто се занимавала со решавање на тековни и практични проблеми, Одделението за агитација и пропаганда ја водело образовната политика (како дел од културната политика), со посебен фокус на идеолошкото воспитување.

Иако врската меѓу идеите за еманципација, просветеност и политичка мобилизација е секако сложена и бара повеќеслојни истражувања како на списанието „Македонка“, на АФЖ и КПМ, така и на политиките во социјалистичка Југославија, оваа последна точка упатува на идеолошката подлога на југословенските политики на образование како една од можните насоки за барање одговор. Имено, во повоениот период образовните политики во социјалистичка Југославија биле дел од културните политики. Притоа, важно е да се истакне дека, според некои истражувачи, во тој период и контекст изразот *културна политика* имал две значења: а. државна политика за развој на културата, и б. суштинско менување на општеството во насока на комунизам, преку масовно образование на населението, и тоа особено на селаните (идеја со корени во Лениновиот концепт за „културна револуција“) (Исто, 30-31).

68 *Од семинарот со раководителките на пропагандно-културно-просветните секции,* год. 5, бр. 48 (1948), стр. 10.

69 Ваквата поставеност ќе почне да се менува по 1952 година. Со оглед на тоа што „Македонка“ престанува истата година, немаме можност да следиме евентуални одрази на тие промени низ нејзините страници.

Заклучок

Прегледот на 83 броеви на „Македонка“ покажува дека просветата била една од доминантните теми што ги обработувало списанието. Иако со текот на годините и во зависност од развоите на теренот, фокусот постепено се менувал од една кон друга тема (од *описменување* преку *редовност на училиште* до *грижа за подмладокот*), сепак просветата не била никогаш занемарена. Причините за тоа се наоѓаат како во важноста на описменувањето и образованието во изградбата на новата држава по војната и во потребите на власта за помош од АФЖ при теренската работа, така и во идеите за еманципација/културно-просветно издигнување и за формирање на добри социјалист(к)и. Во темата за просвета, поттемата за описменување на возрасните зазема најголем простор во списанието. Во земја со недоволен број стручен кадар и околу 75% неписмено население на крајот на војната, описменувањето било прв и неопходен чекор, односно база за сите следни развојни процеси. Дискурсот во „Македонка“ што ги следи наративите за овие процеси минува низ фази, од кои некои делумно се поклопуваат – од победничка еуфорија и ентузијазам во периодот од 1944 до 1945 година, преку критика од зимата 1945-1946, до релативна надеж во периодот по есента 1946 година. Во еден момент постои дури и обвинувачки дискурс, поточно префрлање вина кон жените за слабостите во процесот на описменување – меѓутоа, тој е ограничен на само еден текст, т.е. изолиран случај, од есента 1949 година.[70] Од 1950 година станува јасно дека просветата полека ја снемува како доминантна тема од страниците на „Македонка“. Освен тоа, се чини дека истата година генерално означува

70 Во директно обраќање се нагласува: „Неписмени другарки, знајте дека земја во која што има неписмени споро се изградува и е заостаната земја. Немојте да дозволите несознателно, заради вишата неписменост, да бидете кочничар на нејзиниот напредок. Знајте го и тоа дека неписмена мајка не е во состојба правилно да го воспитува и издигнува своето дете“. *Пред отпочнувањето на „Неделата за борба против неписмеността“*, год. 6, бр. 59 (1949), стр. 7.

постепено намалување на интензитетот на активноста на „Македонка“ и на АФЖ Македонија, што најдобро се огледува во големата пауза во излегувањето (од септември 1951 до декември 1952 година), по што следува само еден број, кој воедно е и последен. Оваа ситуација е во врска со постепеното расформирање на АФЖ на ниво на Југославија. Според Гордана Стојаковиќ, во 1950 година е донесена политичката одлука за укинување на АФЖ и во следните две до три години траел процесот на расформирање на оваа широка организација (Stojaković 2019, 152).

За разбирање на соодносот меѓу еманципацијата и политичката мобилизација, како во просветните кампањи на власта и АФЖ, така и во нивниот третман во „Македонка“, од особено значење е идеолошката подлога на образовните политики во повоена социјалистичка Југославија. Во времето кога излегува „Македонка“, тие во голема мера се водат во насока на изградба на комунистичко општество и ги спојуваат просветата и пропагандата.